

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Досліджено поняття та сутність громадського порядку як об'єкта кримінально-правової охорони.

Ключові слова: громадський порядок, кримінально-правова охорона, злочин, склад злочину, право.

Исследованы понятие и сущность общественного порядка как объекта уголовно-правовой охраны.

Ключевые слова: общественный порядок, уголовно-правовая охрана, преступление, состав преступления, право.

In the article the essence of public peace is explored as an object of criminal guard.

Key words: public peace, criminal guard, crime, corpus delicti, law.

Для наявності підстав кримінальної відповідальності за вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, необхідна наявність в діях такої особи складу злочину. Це положення закріплене у ч. 1 ст. 2. Кримінального кодексу України, де прямо вказано, що «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом»¹.

У юридичній літературі склад злочину визначається як сукупність встановлених у кримінальному законі об'єктивних та суб'єктивних ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин². Переважна більшість дослідників з питань складу злочину визнає наявність у діянні складу злочину головною підставою кримінальної відповідальності. Відсутність в діях особи хоча б однієї із встановлених ознак складу злочину означає відсутність і самого злочину, а отже і підстав притягнення особи до кримінальної відповідальності. Саме тут, як слушно зауважує В.Я.Тацій, одержує свою реалізацію принцип «Немає злочину без вказівки на те в кримінальному законі»³. Тому, встановлення та дослідження кожного з елементів складу злочину є необхідним для кваліфікації вчиненого конкретного злочину, призначення відповідного покарання, а також для підвищення ефективності як самого покарання для винної особи, так і попередження вчинення нових злочинів. Таким чином, визначення складу конкретного злочину дає змогу виявити проблеми практичного застосування правоохоронними органами певної норми КК та знайти шляхи вдосконалення кримінального законодавства.

Для вивчення проблем кримінально-правової охорони громадського порядку та їх вирішення, вважаємо за необхідне встановити і провести дослідження кожного із складів злочинних діянь, за які встановлене покарання відповідно до статей 293–296 КК України.

Виходячи із законодавчих положень, наукою кримінального право визнається, що склад злочину утворюють чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторо-

---

© КОПОТУН Ігор Миколайович – кандидат юридичних наук, полковник міліції, заступник начальника з навчальної та наукової роботи Навчально-наукового інституту підготовки кадрів кримінальної міліції КНУВС

на, суб'єкт та суб'єктивна сторона⁴. Кожен з елементів складу злочину характеризує певні ознаки. Першим із складових елементів складу злочину є об'єкт злочину. Саме об'єкт злочину є таким елементом складу злочину, який в найбільшій мірі визначає ступінь суспільної небезпечності злочинного діяння та рід злочину.

Питання визначення об'єкта злочину є одним з найскладніших в теорії кримінального права і породжує дискусії навколо того, що слід визнавати об'єктом кримінально правового захисту. На сьогоднішній день в науці кримінального права існує декілька теорій щодо визначення об'єкта злочинного діяння.

В науці кримінального права є доволі поширеною концепція про те, що об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини. Прихильниками цієї концепції виступають А.А. Піонтковський, Я.М. Брайнін, Б.С. Никифоров, Н.Ф. Кузнецова, та інші вчені. Їх погляди набули розвитку у роботах М.Й. Коржанського, В.Я. Тація та інших вчених⁵. Зазначена концепція в різні роки піддавалася критиці українських та російських вчених, які висловлювали власні пропозиції стосовно питання, що необхідно визнавати об'єктом злочину. Так, С.Б. Гавриш вважає, що кримінальний закон охороняє не суспільні відносини, оскільки вони являють собою лише певну форму наукової абстракції, а матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо, вчений пропонує замість концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» концепцію «об'єкт – правове благо як визначена цінність»⁶.

Схожій позиції дотримується російський вчений А.В. Наумов, який зауважує, що теорія об'єкта злочину як суспільних відносин «спрацьовує» не завжди і вона не може бути визнаною як універсальна. Він висловлює думку про доцільність повернення до висловленої наприкінці ХІХ століття теорії об'єкта злочину як правового блага⁷.

С.В. Фесенко відмовляючись від розуміння «об'єкт злочину – суспільні відносини», аргументовано пропонує інший концептуальний підхід щодо визнання об'єктом злочину цінностей. Дослідником запропоновано власну структуру цінностей, як об'єкта злочинів, до елементів якої вчений відносить п'ять класів компонентів: потерпілих; їхні інтереси та права; соціальні зв'язки; предмети (матеріальні блага); нематеріальні блага, що належать потерпілим⁸. Схожій позиції дотримуються В.М. Куц та О.В. Кириченко, які досліджуючи проблему протидії неправдивим повідомленням про безпеку, наголошують, що об'єктом кримінально-правової охорони є певні цінності, які потерпають від злочинних посягань⁹.

У зв'язку з цим є слушною думка В.Я. Тація, який відстоюючи позицію «об'єкт злочину – суспільні відносини», справедливо зазначає, що самі суспільні відносини, які виступають об'єктом злочину, носять об'єктивний характер, тобто існують незалежно від нашої свідомості, а тому й від самого кримінального закону, є первинними (першорядними) щодо нього. Більше того, автором на основі аналізу попередніх досліджень викладена структура суспільних відносин, яка складається з елементів: 1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини, або, інакше кажучи, фактори, які визначають факт виникнення і існування такого взаємозв'язку; 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин¹⁰.

У аспекті аналізу дискусійної точки зору «об'єкт злочину - цінності», вкрай важливим є розуміння змісту основного поняття аксеологічної теорії. Так, В.Н. Шердаков вказує: «Цінності – вираз значення чого-небудь для людини. Їх не можливо отожднювати з самим об'єктом, цінності не існують без людей», на

думку В.С. Бакірова «Цінність – це не характеристика чи властивість об'єкта або відповідне уявлення суб'єкта, а особливе відношення між ними, визначений тип співвідношення об'єкта і суб'єкта», С.Ф. Анісімов вважає що: «Цінність це позитивне значення предмета або його якості для конкретного суб'єкта діяльності (індивіда, класа, суспільства)», професор Г.В. Гребеньков та В.Н. Нечитайло, узагальнюючи викладене, справедливо вказують, що цінності це сутнісна характеристика зв'язку людини і реальності, яка пронизує всі модуси взаємовідносин. Цінності на їх думку виникають у процесі дійсної життєдіяльності людей, це феномен реального буття, який виконує функції скрепи між суспільними відносинами і суб'єктом діяльності¹¹.

Таким чином, інтерес, блага, потреби з філософської точки зору це ціннісні категорії. Проблема цінностей на сучасному етапі розвитку наукової думки є ґрунтовно розробленою філософами-теоретиками. Феномен цінностей має прямий зв'язок із практичною діяльністю. Цінності, з нашої точки зору, важко розглядати як об'єкт кримінально – правового впливу у зв'язку з охороною такого об'єкта як громадський порядок, бо ця категорія знаходиться у сфері суб'єктивного розуміння, вона особистісна, перемінлива і є відображенням об'єктивної соціальної дійсності суспільних відносин. Суспільні ж відносини у аспекті охорони громадського порядку, в свою чергу, є категорією соціальною, об'єктивною і первинною по відношенню до цінносної категорії. Саме суспільні відносини, у аспекті охорони громадського порядку нами розглядаються як об'єкт кримінально-правового захисту. Отже, не заперечуючи важливості вище наведених концепцій, все ж таки вважаємо, що у аспекті дослідження кримінально-правової охорони громадського порядку, найбільш зручною є підхід, що об'єктом злочину є суспільні відносини, де цінності нами розглядаються як важливий елемент, який скріплює елементи суспільних відносин, розкриває зміст їх соціальної значущості, що преломлюється через суспільну свідомість і відображає значимість конкретної сфери суспільних відносин з точки зору охорони кримінального законодавства.

Таким чином, ми погоджуємось з думкою вчених, які вважають, що об'єктом кримінально-правового захисту громадського порядку як соціальної цінності є ті суспільні відносини, на які посягають злочини, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

У юридичній літературі до теперішнього часу не склалося єдиної думки стосовно питання поняття «громадський порядок», разом з тим це має велике значення для розуміння важливості захисту цієї сфери відносин нормами кримінального кодексу. Звернення до норм конституційного та кримінального законодавства не дозволяє зробити остаточного висновку про те, що необхідно розуміти під громадським порядком і на кому лежить обов'язок з охорони та забезпечення громадського порядку.

Забезпечення в країні належного громадського порядку, який відповідає вимогам сучасного періоду, є однією з функцій держави, у здійсненні якої важлива роль відводиться органам внутрішніх справ, для яких у відповідності до їх правових повноважень забезпечення громадського порядку у країні є одним з основних завдань. У контексті викладеного є доцільним проведення аналізу сутності та змісту громадського порядку.

З цього приводу і в сучасній юридичній літературі до теперішнього часу не вироблено єдиного підходу стосовно єдиного визначення концепції «громадський порядок». Одні автори отожднюють його з поняттям правопорядку чи порядком

суспільних відносин, а інші розуміють під громадським порядком певну поведінку людей в громадських місцях, треті пов'язують його з громадськими відносинами, які забезпечують створення нормальних умов для діяльності громадян, підприємств, установ, організацій тощо.

Аналіз глави XII Особливої частини КК України дає підстави дійти висновку, що вона об'єднує склади злочинів, родовим об'єктом яких, як вказано в самому кодексі, є громадський порядок та суспільна моральність. Коло цих злочинів досить широке: групове порушення громадського порядку; масові заворушення; заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку; хуліганство; наруга над могилою; нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури; жорстоке поводження з тваринами; ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості; ввезення, виготовлення, збування і розповсюдження порнографічних предметів; створення або утримання місць розпусти і звідництва; проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією; втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та ін.

Таким чином, з назви та змісту Глави XII Особливої частини Кримінального кодексу України випливає, що інші злочини, як, наприклад, злочини проти основ національної безпеки України, злочини проти власності, злочини проти життя та здоров'я особи, а також злочини проти громадської безпеки, не посягають на громадський порядок, тому що він не буде об'єктом цих злочинів. Поряд з цим, як бачимо, чинний КК України на відміну від КК 1960 року, який мав чинність до 1 вересня 2001 р., розмежовує посягання на громадський порядок та громадську безпеку, що є прикладом поглиблення наукового змісту дослідження щодо сутності громадського порядку та його відмінності від громадської безпеки.

Кодекс України про адміністративні правопорушення, навпаки, на відміну від КК, у Главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку» об'єднує склади правопорушень, об'єктом посягань яких є громадський порядок, а також громадська безпека: дрібне хуліганство; поширення неправдивих чуток; стрільба з вогнестрільної зброї в населених пунктах і в невлаштованих для цього місцях або з порушенням встановленого порядку; виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення; придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього виробництва; розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява в громадських місцях у п'яному вигляді; розпивання спиртних напоїв на виробництві; доведення неповнолітнього до стану сп'яніння; азартні ігри, гадання в громадських місцях; заняття проституцією; порушення громадського порядку, що виявилось у приставанні до іноземних громадян з метою придбання речей; порушення тиші в громадських місцях; завідомо неправдивий виклик спеціальних служб; невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. Таким чином, існуюча неузгодженість між кримінальним та адміністративним законодавством вносить істотну плутанину як у понятійному апараті, так і у правозастосовчій діяльності, що потребує наукового осмислення та законодавчого вирішення.

Порівняння кримінального та адміністративного законодавства в сфері посягання на громадський порядок проведене за принципом аналогії дає змогу стверджувати, що в поняття громадського порядку законодавець вкладає різний зміст. У науковій літературі також існують різні думки щодо поняття громадського порядку. Слід звернути увагу і на те, що в теорії права існує більш вузьке поняття

громадського порядку як визначеної частини суспільних відносин, які складаються в сфері суспільно-політичного життя та побуту. Проте, його зміст в достатній мірі не визначений та викликає дискусії щодо його тлумачення, і це на тлі того, що визначення поняття «громадський порядок» має не тільки теоретичне, але й суттєве практичне значення.

Точне визначення поняття громадського порядку, його місця та значення в державному будівництві необхідно для вирішення ряду проблем правового регулювання суспільних відносин (зокрема при відмежуванні адміністративних правопорушень від кримінально-караних), а також має значення для вирішення питання про ступінь суспільної небезпеки посягання на громадський порядок та їх правової кваліфікації. Так, наприклад, в одних випадках за дії, що порушують громадський порядок, законом передбачено кримінальну відповідальність, а в інших – адміністративну. У ряді ж випадків за порушення громадського порядку вживаються заходи громадського впливу – обговорення в колективах тощо.

Отже, єдине і загальновизнане визначення поняття громадського порядку має важливе значення при вирішенні питань про розподіл компетенції державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій в сфері охорони громадського порядку.

Грунтуючись на діючому законодавстві, та окреслених законодавством повноважень правоохоронних органів, доцільно узагальнити поняття «громадський порядок» та визначити систему його понять.

Існування громадського порядку, як соціальної цінності, в широкому розумінні як всієї сукупності суспільних відносин, що склалися в нашій незалежній державі, напевно, не викликає особливих заперечень. Тому, деякі представники юридичної науки, з метою уникнення аналізу та дискусій щодо складної та несталої термінології, пропонують громадський порядок називати в широкому розумінні державним порядком, маючи на увазі державний та суспільний устрій, але це не вирішує проблеми розуміння громадського порядку, як об'єкта кримінально-правової охорони. Існуюче в літературі визначення громадського порядку у вузькому або спеціальному розумінні, очевидно, потребує більш детального вивчення та удосконалення. Для виявлення сутності громадського порядку, перш за все, необхідно враховувати умови соціального життя та особливості досліджуваного явища. Під цим кутом зору до громадського порядку у вузькому розумінні можна віднести суспільні відносини, що склалися, головним чином в громадських місцях, а також деякі суспільні відносини поза громадськими місцями (наприклад надмірний гамір чи бійка у приватній квартирі, що заважає мешканцям інших квартир будинку).

Виходячи з вищевикладеного, під громадським порядком розуміють урегульовану правовими та іншими соціальними нормами певну частину суспільних відносин, які складають режим життєдіяльності у відповідних регіонах, забезпечують недоторканність життя, здоров'я та гідності громадян, власності та умов, що склалися для нормальної діяльності установ, підприємств, організацій, посадових осіб і громадян.

Таке визначення громадського порядку не суперечить сутності загально визнаного поняття, що укоренилося ще в сімдесяті роки двадцятого століття, але ж реалії сьогодення потребують пошуку нових підходів щодо цього феномену.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що громадський порядок – це специфічний, охоронюваний державою феномен, який у широкому розумінні

охоплює всю сукупність відносин, які складаються у суспільстві; громадський порядок – це певний стан відносин у суспільстві, який врегульований виключно правовими нормами (і ні в якому разі не моральними, звичасвими і т.і.), що є частиною всієї системи охоронюваних відносин – особливою сферою суспільних відносин, яка забезпечує сприятливі умови для існування всіх членів суспільства; охорона громадського порядку, як об'єкта кримінально-правового захисту втілює в себе створення нормальних умов для виробництва, культурного відпочинку і спілкування громадян, функціонування органів державної влади, а також забезпечення недоторканості громадян і спокій у громадських місцях.

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року* / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – С. 11. 2. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 59; *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти* / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.–Х.: Юрінком Інтер: Право, 2001. – С. 78–79. 3. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти* / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – С. 78. 4. *Александров Ю.В., Антитов В.И., Володько Н.В.* и др. Уголовное право Украины: Общая часть. Учебник / Отв. ред. Кондратьев Я.Ю. / Под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. – К.: Атика, 2002. – С. 85; *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти* / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – С. 82–83. 5. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – С. 146. 6. *Гавриш С.В.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства. — Х.: Основа, 1994. — С. 25. 7. *Российское уголовное право: Общая часть: Учебник* / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. — М.: СПАРК, 1997. — С. 91–92. 8. *Фесенко Є.В.* Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – С. 38. 9. *Куч В.М., Кириченко О.В.* Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії): Монографія. – К., Х.: Харків юридичний, 2006. – С.14. 10. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч.посібник. – Х., 1994. – С. 56. 11. *Гребеньков Г.В., Нечитайло В.Н.* Аксиологический подход к проблеме человека. Донецкий политехнический институт. – Донецк, 1992. – С. 42–43.